

บทที่ 2

แนวคิด เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากแนวคิด เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการป้องกันการบุกรุกพื้นที่สาธารณะมีจำนวนมาก เนื่องจากเป็นช่วงที่มีการปฏิรูปในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะเน้นเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสำคัญ ดังนั้นผู้วิจัยขอหยิบยกเอาหัวข้อที่สำคัญนำมาเสนอ และก่อให้เกิดความสัมพันธ์กับหัวข้อวิจัยดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเรื่องชุมชน
2. แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน
3. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเรื่องชุมชน

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายและคำนิยามตามที่เสนอของแต่ละท่านดังนี้

สุวิทย์ ยี่งวรพันธ์ (2521) ได้ให้ความหมายของชุมชนว่า “กลุ่มชนซึ่งรวมกันอยู่โดยมีความรู้สึกผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยอาศัยหลักในทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนาเดียวกันก็ตามที่ทำให้แต่ละบุคคลมีความรู้สึกนึกคิดและผลประโยชน์ที่ผูกพัน ทางเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม ร่วมกันโดยอาศัยพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เดียวกัน ตลอดจนการใช้ประโยชน์และบริการทางสังคมร่วมกัน”

อุทัย หิรัญโต (2522) ได้กล่าวว่าชุมชน “เป็นกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่มีภูมิลำเนาอยู่ในอาณาเขตภูมิศาสตร์แห่งใด แห่งหนึ่งอันแน่นอน มีผลประโยชน์ร่วมกันซึ่งเห็นได้จากความประพฤติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี”

ไพฑูรย์ เครือแก้ว (2526) ได้กล่าวว่าชุมชน หมายถึง “กลุ่มบุคคลที่ตั้งอยู่เป็นที่เส้นทางมีขอบเขตอันเดียวกันและผู้คนเหล่านั้นมีการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีการติดต่อซึ่งกันและกัน มีความสนใจร่วมกันอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ความรักชาติ รักมาตุภูมิ มี

แนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น การกินอยู่ หลับนอน ภาษาพูด การแต่งงาน การใช้เครื่องมือ ซึ่งหมายความว่าวิถีวัฒนธรรมร่วมกัน ซึ่งจะแยกให้เห็นเด่นชัด” ดังนี้

1. ชุมชนต้องมีสถานที่หรือท้องถิ่นที่มีขอบเขตจำกัด ซึ่งมักจะเป็นที่มีน้ำ อากาศดี มีแม่น้ำไหลผ่าน มีพื้นดินอุดมสมบูรณ์

2. ชุมชนจะต้องมีคนตั้งแต่สองคนขึ้นไป หรือกลุ่มบุคคลที่เป็นหญิงและชาย เด็ก และผู้ใหญ่ต่างมีความรู้ ความสามารถ ความสนใจไม่เหมือนกันแต่มีวิถีพฤติกรรมเหมือน ๆ กัน และใช้ชีวิตร่วมกัน มีความผูกพันเป็นพวกเดียวกัน

3. ชุมชนต้องมีศูนย์กลางของงานและบริการต่าง ๆ บางประการเกี่ยวกับการงาน การประกอบอาชีพ ต่าง ๆ ของคนในชุมชน ซึ่งต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ และระดับการศึกษาของบุคคลในชุมชนนั้น ๆ เกี่ยวกับบริการต่าง ๆ เช่น บริการทางการค้า บริการทางสุขภาพอนามัย ด้านการบันเทิง โรงเรียน ฯลฯ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2534: 11 - 14)

ราชบัณฑิตยสถาน (2539) ได้ให้ความหมายของชุมชนว่าหมายถึง หมู่คน กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอาณาบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน

ประเวศ วะสี (2538) ได้ให้ความหมายของชุมชน หมายถึง ชุมชนในหนังสือ “ยุทธศาสตร์ทางปัญญาของชาติ” ว่าเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มชนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกันอาจเป็นการรวมตัวกันตามพื้นที่หรือไม่ใช่พื้นที่ก็ได้ สมาชิกของชุมชนมีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำและมีการจัดการ เช่น การรวมตัวกันเพื่อประสานผลประโยชน์ ความรู้สึก เอื้ออาทรต่อกัน สร้างพลังขับเคลื่อน โดยใช้ธรรมะการเรียนรู้ การจัดการ เพื่อนำไปสู่ชุมชนที่เข้มแข็ง (สุคนธ์ แก้วนันทา, 2541: 12)

จากการให้ความหมายของชุมชน ของนักวิชาการทั้งหลายสามารถสรุปความหมายของชุมชนโดยทั่วไปว่า หมายถึง กลุ่มคนที่มารวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ณ สถานที่ใดที่หนึ่งมีการติดต่อกันและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

2. แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน

ได้มีนักวิชาการให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในหลายรูปแบบหลายวิธีการและวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไป ดังนี้

ยิววัฒน์ วุฒิเมธี (2526) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมกันรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อตัวของชุมชนเอง

ดิเรก ฤกษ์หรัย (2527) ได้ให้ความหมายของการผนึกกำลังเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ เกิดความร่วมมือว่า การระดมพลังของประชาชนให้เกิดความร่วมมือ ร่วมใจระหว่างประชาชนด้วยกัน และรวมทั้งการปฏิบัติการให้ประชาชนเกิดความร่วมมือร่วมใจกันกับหน่วยงานของรัฐ หรือตัวแทนอย่างเต็มที่

อกิน ระพีพัฒน์ (2531) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง การที่ประชาชน เป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้นำทูลอย่าง ไม่ใช่มีการกำหนดเอาไว้แล้ว หรือเพียงแต่ให้ประชาชนเข้ามาช่วยในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่คิดขึ้นมา

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการควบคุม การใช้และการกระจายทรัพยากร ในปัจจัยที่มีในสังคมเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพ ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเอง

สุริย์ ตัณฑ์ศรีสุโรจน์ (2537) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นการร่วมมือ ร่วมปฏิบัติ และร่วมกันรับผิดชอบด้วยกัน ไม่ว่าจะปัจเจกบุคคล หรือของกลุ่มทั้งนี้เพื่อให้เกิดการดำเนินการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ และเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

พัฒน์ บุญรัตนพันธ์ (2517) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนต้องมีขึ้นโดยตลอด ตั้งแต่ขั้นการวางแผน โครงการ การเสียดสื่อกำลังร่างกาย กำลังเงินหรือกำลังทรัพยากรใด ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน

นงเยาว์ หลีพันธ์ (2537) ได้ให้สาระของการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชนเอง การที่จะสามารถทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา แก้ไข และนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้น ขณะเดียวกันจะต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า มนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและการชี้แนะที่ถูกต้อง (เพียงเดือน ขำสีเมฆ, 2542: 6)

John M. Cohen และ Norman T. Uphoff ได้เสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision making)
- 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation)
- 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits)
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

นอกจากนั้น Uphoff ยังได้เสนอกรอบคิดเบื้องต้นในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทว่ามี 3 มิติ และ 2 บริบท ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

มิติ (Dimensions) มี 3 มิติ คือ

1) มีส่วนร่วมอะไรบ้าง ซึ่งแบ่งเป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยทางใดทางหนึ่ง (เช่น สนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ การบริหารกิจกรรมหรือการประสานงาน) การมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงาน

2) มีส่วนร่วมกับใครบ้าง ได้แก่ มีส่วนร่วมกับชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ทางราชการ นักพัฒนาเอกชน ทั้งนี้ให้พิจารณาถึงคุณลักษณะของผู้เข้าร่วมในเรื่องเพศ สถานภาพครอบครัว อาชีพ และรายได้

3) มีส่วนร่วมอย่างไรบ้าง ได้แก่ มีส่วนร่วมโดยสมัครใจหรือถูกบังคับ ลักษณะรูปแบบของการมีส่วนร่วม โดยผ่านองค์กรประชาชนหรือโดยตรง ขนาดของการมีส่วนร่วม ผลที่เกิดจากการมีส่วนร่วมนั้นช่วยเพิ่มพลังของประชาชน หรือเป็นแค่เพียงการได้ติดต่อสัมพันธ์กับนักพัฒนาเท่านั้น

บริบท (Contexts) มี 2 อย่าง คือ

1) ลักษณะของโครงการ โดยพิจารณาจากลักษณะของสิ่งนำเข้าว่ามีความซับซ้อนของเทคโนโลยีเพียงใด ลักษณะของประโยชน์ที่ได้รับ (ความเร็ว ชาติที่ได้รับประโยชน์) และเงื่อนไขที่ต้องกำหนด เช่น การเข้าถึงการบริหารโครงการ ความยืดหยุ่นของโครงการ เป็นต้น

2) สภาพแวดล้อมของกิจกรรมตามโครงการ ได้แก่ ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ ปัจจัยทางกายภาพและธรรมชาติ ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ปัจจัยทางการเมือง เป็นต้น (Cohen and Uphoff, 1980: 219)

กล่าวโดยสรุปของความหมาย ของการเข้าร่วมมีส่วนร่วมของชุมชน คือ ความสำเร็จของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไม่ให้อยู่กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่จะต้องขึ้นอยู่กับความร่วมมือกันทุกฝ่าย โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่น หากมีความรู้ ความเข้าใจ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์ ในการดำรงชีวิต และเมื่อเห็นว่าทรัพยากรเหล่านั้นถูกทำลายชุมชนย่อมมีความหวงแหนและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ อันจะนำไปสู่การร่วมมือร่วมใจกันในการป้องกันทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเองอย่างยั่งยืน

2.1 การมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชน มีความสำคัญต่อการพัฒนาแนวใหม่ที่ต้องการให้งานพัฒนาต่าง ๆ ทำโดยประชาชนได้มีส่วนร่วม อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของประชาชนมีอยู่หลายรูปแบบดังนี้

2.1.1) การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบอุดมคติ

การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบอุดมคตินี้ เป็นลักษณะที่โครงการพัฒนาต่าง ๆ ในชุมชนโดยมีชุมชนเป็นแกนนำในกิจกรรมทั้งหมด ตั้งแต่การตัดสินใจไปจนถึงการควบคุมติดตามงานและการประเมินผล การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบอุดมคตินี้ มักจะพบในชุมชนชนบทในเรื่องเกี่ยวกับงานของศาสนาหรืองานบุญประจำปี เพราะสมาชิกในชุมชนจะมีความรู้สึกทำเพื่อส่วนรวมถ้าหากไม่ทำก็จะเกิดความรู้สึกไม่ดีทั้งเกิดขึ้นกับตัวเองและชาวบ้านอาจนึกทานได้ เช่น เจ้าอาวาสในหมู่บ้านแห่งหนึ่งได้รับพระราชทานพัสดุ ประชาชนต่างมีความยินดีและช่วยกันร่วมแรงกันวางแผนจัดงานฉลองพัสดุด้วยความเต็มใจ และร่วมกันบริจาคเงินเพื่อจ้างมหรสพมาฉลองตลอดจนการแบ่งหน้าที่การทำงานจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี หนึ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชนแบบอุดมคตินี้เป็นลักษณะที่เกิดขึ้นจากแรงจูงใจภายในชุมชนเอง สมาชิกรับรู้ร่วมกันเกี่ยวกับปัญหาความต้องการรวมตัวกันและมีการลงแรงสมทบทุนเพื่อให้การทำงานบรรลุตามเป้าหมาย

2.1.2) การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบประชาชนเป็นแกนนำ

การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบประชาชนเป็นแกนนำนี้ มุ่งผลประโยชน์ของชุมชนเป็นหลักโดยสมาชิกในชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาร่วมกัน เนื่องจากประชาชนตระหนักถึงสิทธิของตนเองและเห็นถึงผลประโยชน์ส่วนใหญ่ว่าต้องสูญเสียไปแต่อาจมีการต่อต้านใน

กลุ่มผู้เสียประโยชน์ก็ได้ เช่น ประชาชนยกยวณไปยังหน้าอำเภอเพื่อเรียกร้องให้สร้างคลองส่งน้ำชลประทานให้ทั่วถึงที่ดินของประชาชนส่วนใหญ่ แทนที่จะสร้างผ่านที่ดินผืนใหญ่ไม่กี่คนในหมู่บ้าน จากตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงประชาชนได้ตระหนักถึงปัญหาและความต้องการของชุมชน

2.1.3) การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบเจ้าหน้าที่พัฒนาเป็นแกนนำ

การมีส่วนร่วมของชุมชนนี้ เป็นลักษณะที่พบเห็นทั่ว ๆ ไปในชุมชนต่าง ๆ เป็นลักษณะของการทำงานพัฒนาขององค์กรพัฒนาภายนอกชุมชนที่มาจากฝ่ายรัฐบาล หรือเอกชน โดยได้มีข้อสมมติว่าประชาชนจะต้องมีการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การนำประชาชนที่เกี่ยวข้องมาอบรมให้ทราบวิธีการและภาวะความเป็นผู้นำ ในการเรียกประชุมประชาชนให้ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน ตั้งแต่การกำหนดแนววิธีการ และการดำเนินการพัฒนาโครงการต่าง ๆ วิธีการที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมนี้พิจารณาแล้วเห็นว่าเจ้าหน้าที่พัฒนายังคงเป็นแกนนำทั้งความคิดและการกระทำ แต่อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นวิธีการที่เหมาะสมในภาวะปัจจุบัน และพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในอนาคตเปรียบเสมือนเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ศึกษา และเรียนรู้การมองปัญหาของชุมชนนอกจากนี้เป็นการกระวนการเรียนรู้ของประชาชนให้เข้าใจการมีส่วนร่วมโดยมีเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคอยให้คำปรึกษา ให้กำลังใจ และสนับสนุนประชาชนให้เกิดความตระหนักในปัญหา และให้ประชาชนได้รู้จักประเมินผลได้ผลเสียจากการเข้ามามีส่วนร่วมโดยประชาชนเป็นแกนนำในการพัฒนา

2.1.4) การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบสั่งการ

การมีส่วนร่วมของชุมชนแบบสั่งการนี้ เป็นลักษณะที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยมิได้เกิดจากความต้องการที่แท้จริงของชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้านเกณฑ์ชาวบ้านให้ไปปรับปรุงถนนริ้วบ้านและบริเวณบ้านให้สะอาด เพื่อต้องการที่จะส่งหมู่บ้านเข้าประกวด ลักษณะการมีส่วนร่วมจึงเป็นแบบสั่งการ ซึ่งมีได้นำไปสู่การพัฒนาความคิดของประชาชนในชุมชน มักจะเป็นเรื่องที่ทำเพื่อเป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น

2.2 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา

2.2.1) ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา

หน่วยงานที่ทำหน้าที่พัฒนาชนบท ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานพัฒนาของรัฐบาล (Government Organization) หรือหน่วยงานพัฒนาของภาคเอกชน (Non - Governmental Organization) ต่างให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นที่จะเข้าร่วมในการพัฒนาแต่ดูเหมือนว่าความเข้าใจเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบททั้งหลาย ยังขาดความเข้าใจความหมายที่สอดคล้องต้องกันและที่ผ่านมาจะพบว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนาถูกฝ่ายรัฐนำไปใช้เป็นเครื่องมือระดมประชาชนให้เข้าร่วมมือในกิจกรรม หรือโครงการที่รัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐได้กำหนดขึ้น มากกว่าจะเป็นการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมตามความหมายที่แท้จริง (ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527: 2)

ดังนั้น จึงจำเป็นจะต้องมาทำความเข้าใจกับความหมายของ การมีส่วนร่วมการพัฒนาตามความหมายที่แท้จริงและเป็นสากล ซึ่งมีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมของสหประชาชาติ (United Nations Research Institute for Social Development) หรือในชื่อย่อว่า UNRISD ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาว่าเป็น การเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีพลังของประชาชนในด้านต่าง ๆ ได้แก่

- ในกระบวนการตัดสินใจ เพื่อกำหนดนโยบายของสังคมและการจัดสรรทรัพยากร เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

- ในการปฏิบัติตามแผนหรือโครงการต่าง ๆ โดยสมัครใจ (Hirsch, 1990:186.)

สำหรับนักวิชาการไทย ก็มีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ต่าง ๆ กัน เช่น อคิน รพีพัฒน์ ได้แบ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมของคน ในชุมชนที่เข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนาออกเป็น 4 ลักษณะด้วยกันคือ

- 1) ร่วมในการค้นหาสาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ปัญหา
- 2) ร่วมในการตัดสินใจเลือกวิธีการแก้ไขและการวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหา
- 3) ร่วมในการปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผนที่กำหนด
- 4) ร่วมในการประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา (อคิน รพีพัฒน์, 2527: 101)

การให้ชุมชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา สาเหตุของปัญหา กำหนดวิธีแก้ไขปัญหา วางแผนแก้ไขปัญหาและดำเนินการแก้ไขปัญหาคด้วยตัวของชุมชนเองไม่เป็นการกำหนดมาจากภายนอกแล้วให้ชุมชนเข้าร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งจะเป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมป้องกัน รักษาทรัพยากรธรรมชาติของตนเองอย่างแท้จริงและเป็นการสร้างสมรรถภาพและความเชื่อมั่นในตนเองในการแก้ไขปัญหของชุมชนต่อไป

3. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชน มีอยู่หลายรูปแบบตามที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นนั้น อาจจะกล่าวได้อีกว่าแต่ละชุมชนมีลักษณะ โครงสร้างชุมชนที่แตกต่างกันไป ทำให้ระดับของการมีส่วนร่วมแตกต่างกันด้วย นอกจากนี้ยังเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่พัฒนา หรือหน่วยงานบริหารการพัฒนาต่าง ๆ ที่เข้าไปทำงานในชุมชนทำงานด้านการพัฒนาท้องถิ่นของตน ทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนแตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามเราอาจจะเห็นว่าปัจจัยต่าง ๆ ที่จะกล่าวต่อไปนี้ เป็นเพียงกล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เกิดขึ้น ดังนี้

3.1 ปัจจัยทางด้านเจ้าหน้าที่พัฒนาที่เข้าไปทำงานในชุมชน

ปัจจัยเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่พัฒนาทั้งที่มาจากฝ่ายรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชนจะต้องสร้างเงื่อนไขของบทบาทของตนให้พร้อมที่จะเข้าไปทำงานและให้ประชาชนมีส่วนร่วม ดังนั้นจึงต้องมีทัศนคติและจิตสำนึกที่เหมาะสมดังต่อไปนี้

- 1) การยอมรับศักดิ์ศรีของประชาชนกับตนเองเท่าเทียมกัน ต้องเลิกความทงตนเองว่าวิเศษเหนือว่าประชาชน การที่แตกต่างก็เนื่องจากประชาชนมีโอกาสน้อยกว่าเท่านั้น
- 2) ความเชื่อและเคารพในตัวประชาชน เป็นความพร้อมที่จะเรียนรู้จากประชาชนด้วย
- 3) ความเชื่อในตัวประชาชนที่มีความสามารถที่จะพัฒนาได้ช่วยตนเอง และชุมชนได้ ถ้าพวกเขาได้รับ โอกาสและการส่งเสริมที่เหมาะสม
- 4) ความเข้าใจ ความคิดของประชาชนที่มีความสามารถในลักษณะของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมื่อเขาารู้สึกว่าเป็นกิจกรรมที่รับประโยชน์ทันทีจึงต้องถามประชาชนเพื่อทราบความต้องการของประชาชน

3.2 ปัจจัยจากบุคคลที่ทำงานด้านการพัฒนาภายในชุมชน

บุคคลที่ทำงานด้านการพัฒนาภายในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชนบุคคลที่มีความคิดริเริ่มในการกระตุ้นให้ประชาชนมีความสนใจในด้านการพัฒนาของกลุ่มขององค์กรประชาชนและบุคคลอื่น ๆ ย่อมมีส่วนช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่นของตน ซึ่งนำไปสู่การพึ่งพาตนเองต่อไปในอนาคต

3.3 ปัจจัยเกี่ยวกับการบริหาร

ปัจจัยเกี่ยวกับการบริหารเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการจัดระเบียบราชการ หรือระเบียบขององค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ ทั้งนี้เนื่องจากหน่วยงานของรัฐมีลักษณะของการสั่งการ เมื่อเจ้าหน้าที่เข้าไปทำงานในชุมชนก็ต้องอยู่ในระเบียบของการสั่งการทำให้การพัฒนาไม่ได้เป็นไปตามหลักการของการพัฒนา นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ยังไม่มีความสัมพันธ์ในการทำงาน และไม่มีเป้าหมายในการวางแผนร่วมกัน หรือบางครั้งเจ้าหน้าที่ขาดการวางแผนร่วมกับชาวบ้าน ทำให้การมีส่วนร่วมชุมชนไม่คืบหน้า

3.4 ปัจจัยทางด้านโครงสร้างชุมชน

ลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชน แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนมากน้อยแตกต่างกัน เช่น ถ้าชุมชนใดมีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ รู้จักกันเป็นญาติพี่น้องกัน การมีส่วนร่วมอาจจะดีกว่าชุมชนใหม่ที่ประชาชนมาจากหลายแห่งต่างวัฒนธรรม ฐานะความเป็นอยู่ต่างกันและความสัมพันธ์อาจจะเป็นแบบทุติยภูมิ แม้ว่าจะมีกลุ่มที่เป็นความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ แต่มีไม่มากนักอาจเป็นเหตุให้การมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ดีเท่าที่ควร

โครงสร้างของประชากร ถ้าชุมชนใดมีโครงสร้างประชากรวัยแรงงานมากในชุมชน การมีส่วนร่วมอาจจะมีมากกว่าโครงสร้างชุมชนที่วัยแรงงานย้ายออกไปทำงานที่อื่น

ค่านิยมของชุมชน ค่านิยมของชุมชนบางแห่งอาจจะเป็นอุปสรรค ต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่นค่านิยมความสันโดษ อาจจะทำให้ต่างคนต่างอยู่ ไม่ค่อยจะช่วยเหลือกัน แต่ค่านิยมบางอย่างก็ช่วยสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น ค่านิยม การนับถือผู้นำอาวุโส หรือผู้นำในชุมชน ทำให้ผู้นำชุมชนเป็นแกนนำที่จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้

วัฒนธรรมในชุมชน วัฒนธรรมของชุมชนอาจจะเอื้ออำนวยต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น ความเห็นอกเห็นใจ การช่วยเหลือผู้อื่น แต่ชนบทรอบนิยมประเพณีบางชุมชนเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น เวลาทำงานแต่งงาน จะต้องบอกกล่าวกับชาวบ้าน ถ้าไม่บอกก็จะไม่ไปร่วมงาน ยกเว้นเป็นญาติสนิทจริง ๆ

คุณภาพของประชากร ถ้าชุมชนใดประชากรมีคุณภาพดี เช่น ฐานะรายได้ระดับการศึกษาและมีทัศนคติที่เห็นประโยชน์ต่อส่วนร่วม มีความตื่นตัวในการพึ่งตนเอง ก็จะเป็นสิ่งอำนวยต่อการสร้างประชาชนให้มีจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมของชุมชน

โครงสร้างทางอำนาจ โครงสร้างทางอำนาจ หมายถึง บุคคล หรือกลุ่มที่มีอิทธิพลในการตัดสินใจของกลุ่มในชุมชนนั้น เช่น ผู้นำ ซึ่งโดยทั่วไปในชุมชนบทมักจะมีฐานะดี มีความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ มากกว่าคนอื่น ถ้าผู้นำนั้นได้มองเห็นปัญหาของชุมชนและสร้างประโยชน์ต่อชุมชน ก็จะเป็นแกนนำในการมีส่วนร่วมของประชาชน

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน การตั้งถิ่นฐานของชุมชน ในลักษณะเป็นกลุ่ม จะทำให้ประชาชนได้รู้และทำกิจกรรมร่วมกันมากกว่าชุมชนที่อยู่กระจัดกระจายทั่วไป ซึ่งทำให้การรวมกลุ่มยากกว่า

ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของชุมชน ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของชุมชนอาจจะเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนได้เหมือนกัน ถ้าชุมชนใดมีทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของชุมชนที่ดี เช่น เป็นชุมชนที่อยู่ในเขตชลประทาน ประชาชนมีการศึกษาที่ดี มีรายได้จากการเกษตรสม่ำเสมอทุกปี ย่อมจะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและความต้องการของชุมชนดีกว่าชุมชนที่ขาดทรัพยากรและสภาพแวดล้อมที่ไม่ดี

3.5) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม

ปัจจุบันรัฐบาลได้เห็นความสำคัญของการคุ้มครองและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม จึงได้กำหนดนโยบายในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 7 เป็นต้นมา แนวทางที่มุ่งหวังก็คือการผนึกกำลังของทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม และให้มีการปรับปรุงระบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติใหม่ โดยสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องการใช้

ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพตามหลักอนุรักษ์ และความสมดุลทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนสร้างความเป็นธรรมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เปิดโอกาสให้ประชาชน องค์กรเอกชนและองค์กรปกครอง ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป้องกันและแก้ไขปัญหาของตนเองมากกว่าแผนพัฒนาฯ ฉบับใด ๆ และเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายดังกล่าว ยุทธศาสตร์การพัฒนา 3 ประการ ได้ถูกกำหนดไว้ คือ

- 1) การฟื้นฟูบูรณะทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 2) การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน และชุมชน
- 3) การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในยุทธศาสตร์ (2) การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน ได้มีการวางแนวทางการดำเนินงานดังนี้

- (1) ปรับปรุงบทบาทของภาครัฐ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนโดย
 - ปรับทัศนคติและปรับปรุงขีดความสามารถของหน่วยงานของรัฐ ให้สามารถร่วมมือและเกื้อหนุนชุมชนในท้องถิ่น
 - รณรงค์ เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกให้แก่ประชาชน และองค์กรชุมชน
- (2) พัฒนาเครือข่ายสารสนเทศทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- (3) สร้างโอกาสให้ชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

สิ่งนี้นับเป็นนิมิตหมายที่ดีของการสร้างความร่วมมือและร่วมใจกันทำเพื่อวันนี้และวันข้างหน้า เพราะถึงเวลาแล้วที่ทุกคนทุกฝ่ายจะต้องเข้ามาร่วมกันทำงานและเรียนรู้ร่วมกันด้วยความรักซึ่งทุกฝ่ายนี้ เราอาจเรียกได้ว่าเป็น “เบญจภาคี” อันประกอบด้วย

- 1) ชุมชน ได้แก่ องค์กรประชาชน สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา อาสาสมัคร และประชาชนทั่วไป
- 2) รัฐ ได้แก่ รัฐบาลและหน่วยงานของทางราชการ
- 3) นักวิชาการ ได้แก่ สถาบันการศึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ และผู้ชำนาญการต่าง ๆ

- 4) องค์กรเอกชน ได้แก่ มูลนิธิ สมาคม องค์กร สาธารณะประโยชน์ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรการกุศล สื่อมวลชน ตลอดจนชมรมและกลุ่มต่าง ๆ
- 5) องค์กรธุรกิจ ได้แก่ บริษัทห้างร้าน และนักธุรกิจ

ในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ได้มีการกล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการคุ้มครองและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ในมาตรา 6,7 และ 8 ได้กล่าวถึงสิทธิขององค์กรเอกชนที่มีฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ซึ่งในแต่ละมาตราดูเหมือนจะยังมีข้อจำกัดอีกมากมาย

ในมาตรา 6(1) ได้ระบุถึงสิทธิและหน้าที่ของประชาชนในการได้รับทราบข้อมูลและข่าวสารจากทางราชการในเรื่องเกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม แต่ขณะเดียวกันก็ได้สงวนสิทธิเป็นข้อยกเว้นไว้ โดยให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ใช้ดุลพินิจในการตัดสินใจในการให้ข้อมูลข่าวสารนั้น ๆ ข้อยกเว้นที่กำหนดไว้มี ดังนี้

- ความลับเกี่ยวกับการรักษาความมั่นคงแห่งชาติ
- ความลับเกี่ยวกับสิทธิส่วนบุคคล
- ความลับเกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สิน
- ความลับเกี่ยวกับสิทธิทางการค้า
- ความลับเกี่ยวกับกิจการใด ๆ ของบุคคลที่ได้รับความคุ้มครองทางกฎหมาย

อีกรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดย อยู่ในรูปขององค์กรเอกชนที่มีฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ซึ่งได้มีการระบุไว้ในมาตรา 7 ของพระราชบัญญัตินี้ว่า “เพื่อเป็นการสนับสนุนการที่ส่วนร่วมของประชาชนในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ให้องค์กรเอกชนซึ่งมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายไทยหรือกฎหมายต่างประเทศที่มีกิจกรรมเกี่ยวข้องโดยตรงกับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมหรืออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตามหลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไขที่กำหนดไว้ ในกฎกระทรวง จากข้อความในมาตรา 7 นี้ ทำให้เกิดความเคลงใจว่าองค์กร เอกชนตามกฎหมาย จะสามารถแสดงตัวเป็นปากเป็นเสียงแทนประชาชนส่วนใหญ่ได้แค่ไหน เพราะจากสภาพความเป็นจริง มีกลุ่มประชาชนโดยทั่วไป กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่ไม่ได้จดทะเบียนตามกฎหมายมากมาย ที่ได้ทำหน้าที่เป็นตัวสะท้อนปัญหาของท้องถิ่นตนเองได้เป็นอย่างดี

สำหรับมาตรา 8 ได้กล่าวถึง ความช่วยเหลือ ที่ทางราชการอาจจัดให้แก่องค์กรเอกชน ตามกฎหมาย มาตรา 7 เป็นต้นว่า การจัดให้มีอาสาสมัครช่วยเหลือการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข้อมูล หรือข่าวสาร เพื่อสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม การศึกษาวิจัย การจัดทำโครงการอนุรักษ์ และการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนผู้ที่ได้รับอันตรายหรือความเสียหายจากภาวะมลพิษ

3.6) รูปแบบและขอบเขตการมีส่วนร่วมของประชาชน

การพิทักษ์และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมจำเป็นที่จะต้องมีการให้ข้อมูลข่าวสารที่แท้จริง และถูกต้อง โดยจะต้องมีการกำหนดขั้นตอนการมีส่วนร่วมอย่างถูกวิธีและมีประสิทธิภาพรูปแบบในการมีส่วนร่วมพิทักษ์รักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมอาจพอจำแนกได้ดังนี้

1. รูปแบบของการสร้าง กฎเกณฑ์ กติกา ของการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมตลอดจนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเองเช่น ป่าชุมชน ระบบเหมืองฝาย การจัดเก็บสิ่งปฏิกูล การดูแลรักษาไฟฟ้าในชุมชนขนาดเล็กที่มีผู้นำที่โดดเด่นและมีความสามัคคีของประชาชนกติกาก็จะเป็นสิ่งที่มีค่ายิ่งและสามารถใช้ควบคุมสังคม ให้อยู่ได้ด้วยความสุข

2. รูปแบบของการสร้างเครือข่ายเนื่องจากปัญหาสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่ไม่สามารถที่จะจำกัดขอบเขตหรือพรมแดนได้เมื่อเกิดปัญหาในที่ใดที่หนึ่งมักจะขยายอาณาบริเวณของปัญหา กว้างไกลออกไป ดังนั้นรูปแบบของการสร้างความร่วมมือ จึงมีความสำคัญยิ่งไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการร่วมตัวของกลุ่มตัวแทนประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เป็นองค์ของการประชาชนหรือเป็นรูปแบบองค์กรเอกชนที่มีลักษณะเฉพาะมากยิ่งขึ้นก็ตาม เช่น เครือข่ายต้นน้ำ เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคคณะกรรมการพัฒนาและฟื้นฟูลุ่มน้ำ

3. การจัดตั้งกลุ่มเฉพาะกิจในการศึกษาและติดตามปัญหา ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่คาดว่าจะเกิดการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการหนึ่งที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชน ประชาชนในท้องถิ่นนั้นอาจมีการร่วมตัวกันและจัดตั้งผู้แทนในการศึกษาติดตามปัญหา เพื่อแสวงหาความร่วมมือในการยับยั้งปัญหาและให้เกิดพลังอำนาจของข้อมูลข่าวสารในการเจรจาต่อรองอีกด้วย

4. การจัดประชาพิจารณ์ กรณีที่เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐและประชาชนในด้านสิ่งแวดล้อมขึ้นในเรื่องที่เกี่ยวกับนโยบายหรือโครงการที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนในท้องถิ่น เช่น ย้ายชุมชนออกจากป่า โครงการสร้างรถไฟ โครงการสร้างเขื่อน สิ่งเหล่านี้ประชาชนควรมีสิทธิในการร่วมตัดสินใจด้วยเพราะจะเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบ

โดยตรงดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการจัดเวทีแสดงความคิดเห็นกันที่เรียกว่าประชาพิจารณ์หรือที่บางท่านที่เรียกว่าการไต่สวนสาธารณะ ในการจัดประชาพิจารณ์ที่ดีควรมีลักษณะที่เป็นกลางและมีเหตุผล ควรมีการเตรียมข้อมูล โดยองค์กรที่เป็นกลางที่มีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ สังคม และเศรษฐกิจ จะต้องให้ความสนับสนุนด้านข้อมูลและเปิดเผยข้อมูลด้วยความโปร่งใส และให้เวลาทุกฝ่ายศึกษาข้อมูลอย่างเพียงพอ

กลไกการมีส่วนร่วมของประชาชน

การสร้างกลไกให้สาธารณะชนมีส่วนร่วมในกระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมก็เพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ดังนี้

1. เพื่อได้รับข้อมูลข่าวสารความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับ โครงการและผลกระทบที่จะเกิดขึ้น
2. เพื่อแสดงความคิดเห็นอันอาจจะเป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหา
3. เพื่อช่วยในการชี้ประเด็นปัญหา และคุณค่าต่างๆ ของสิ่งแวดล้อม
4. เพื่อช่วยในการให้ข้อมูลย้อนหลัง และช่วยในการวิเคราะห์ผลกระทบต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ในการวางแผนดำเนินงานและการตรวจเฝ้าระวัง
5. เพื่อขจัดปัญหาความขัดแย้ง และเพื่อสร้างการตกลงร่วมกัน

วัตถุประสงค์ของการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในโครงการหรือกิจกรรมที่แตกต่างกัน ไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน หรือมีครบทั้ง 5 วัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับโครงการหรือกิจกรรมนั้น ๆ และขึ้นอยู่กับประเด็นปัญหาผลกระทบที่จะเกิดขึ้น

ประชาชนที่จะมีส่วนร่วมก็มีอยู่หลายลักษณะด้วยกัน ขึ้นอยู่กับลักษณะของประชาชนหรือกลุ่มประชาชนนั้น ทั้งระดับการศึกษา ระดับทางเศรษฐกิจและสังคม ลักษณะและความรุนแรงของผลกระทบ โดยในการมีส่วนร่วมของประชาชน จะสามารถจัดแบ่งกลุ่มของประชาชนได้ เป็น 3 กลุ่ม คือ

- 1) กลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการ
- 2) กลุ่มประชาชนโดยรอบโครงการที่อาจมีทั้งผลดี และผลเสียจากโครงการ

- 3) กลุ่มประชาชนในท้องถิ่นที่อาจได้รับผลประโยชน์จากโครงการ (กระทรวง วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม. กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. สำนักงานนโยบายและแผนสำนักงานส่งเสริมสิ่งแวดล้อมภาคเหนือ)

การมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1. ทิศทางการมีส่วนร่วม

- ประชาชน ชุมชน และองค์กรท้องถิ่นร่วมแรงฟื้นฟู / อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและป้องกันสภาวะแวดล้อม
- เสริมสร้างจิตสำนึก วินัย และประสิทธิภาพ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัด แต่ได้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจสูงสุดและมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

2. แนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนร่วมมือกันในลักษณะพหุภาคี ในแนวทาง ดังนี้

2.1) การสร้างโอกาสให้ประชาชนและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ให้มากขึ้น โดย

- ส่งเสริมให้เข้าร่วมกับท้องถิ่นในการทำแผนปฏิบัติการจัดการสิ่งแวดล้อมจังหวัด
- จัดทำประชาพิจารณ์ในโครงการที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง
- ออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน เพื่อส่งเสริมสิทธิของชุมชนในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่า
- ให้กฎหมายรับรองสิทธิของชุมชนและชาวประมงขนาดเล็กในการอนุรักษ์ รักษา ดูแล และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่ง
- ส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมสร้างเศรษฐกิจของชุมชน รวมทั้งสนับสนุนเงินทุนให้ชุมชนอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

2.2) ปรับบทบาทหน่วยงานของรัฐให้มุ่งสนับสนุนการมีส่วนร่วมในการจัดการ
ของประชาชนและชุมชน ดังนี้

- ปรับทัศนคติและขีดความสามารถของหน่วยงานของรัฐให้เกื้อหนุน และ
เพิ่มขีดความสามารถของชุมชนให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างแท้จริง
- สร้างจิตสำนึกให้ประชาชนและชุมชน เข้าใจถึงปัญหาที่จะมีผลกระทบต่อ
คุณภาพชีวิต เข้าใจและเต็มใจเข้ามาร่วมรับผิดชอบในการป้องกันและ
แก้ไขปัญหา
- พัฒนาเครือข่ายและเผยแพร่ข้อมูลที่เกี่ยวข้องต่อสาธารณชนอย่าง
โปร่งใสและทั่วถึง โดยถือเป็นสิทธิในการรับรู้และใช้ประโยชน์ของผู้ที่
เกี่ยวข้องและผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างเท่าเทียมกัน

2.3) ความสำคัญของการมีส่วนร่วมและบทบาทของประชาชน ชุมชน และผู้นำ
แผนฯ 8 เป็นแผนฯ ที่เน้นการพัฒนาโดยยึดพื้นที่ ภารกิจ และการมีส่วนร่วม (Areas-Function
-Participation Approach: AFP) เป็นกลยุทธ์ที่สำคัญไปสู่การบรรลุความสำเร็จตามวัตถุประสงค์
และเป้าหมายของแผนฯ โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ด้วยทั้งจากเหตุผล คือ ประชาชนและชุมชนจะเป็นผู้รับผลประโยชน์หรือผลกระทบจากการ
เปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตรง

ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชนและชุมชน จึง
นับว่าเป็นเรื่องที่เหมาะสมและเป็นทางออกที่มีประสิทธิภาพที่สุดในการแก้ไขปัญหา
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในขณะนี้

องค์กรชุมชนที่เข้มแข็งของไทยได้เคยแสดงบทบาทในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาของ
ชาติอย่างสำคัญมาแล้วโดยตลอด ดังเช่น กรณีของชาวบ้านบางระจันในสมัยอยุธยา หรือกรณี
ของอาสาสมัครพิทักษ์ชาติไทยที่ร่วมป้องกันภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์ในอดีตและกองกำลัง
ต่างชาติตามแนวชายแดนในปัจจุบัน ดังนั้น จึงเป็นที่เชื่อแน่ว่าปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม ในขณะนี้จะได้รับการแก้ไขและพิทักษ์/อนุรักษ์ ให้รอดพ้นจากความวิกฤติ
ของปัญหาดังเช่นที่เป็นอยู่นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากร่วมมือกันกระทำในลักษณะเครือข่าย ให้
ครอบคลุมทุกพื้นที่ของประเทศสุทธกลานไทยในวันข้างหน้าคงจะรู้สึกขอบคุณและภูมิใจในการ
ร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของบรรพบุรุษไว้ให้เป็นมรดกของเขา

เหมือนดังเช่นที่เรารู้สึกต่อบรรพชนของเราในขณะนี้ (คู่มือการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ เพื่อการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัด)

3.7) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 กับการจัดการสิ่งแวดล้อม

มาตรา 44 บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ

การจำกัดเสรีภาพตามวรรคหนึ่งจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะในกรณีการชุมนุมสาธารณะ และเพื่อคุ้มครองความสะดวกของประชาชนที่จะใช้สาธารณะ หรือเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในระหว่างเวลาที่ประเทศอยู่ในภาวะสงคราม หรือในระหว่างเวลาที่มีประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินหรือประกาศใช้กฎอัยการศึก

มาตรา 45 บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม สหภาพ สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร องค์กรเอกชน หรือหมู่คณะอื่น

มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 49 การเวนคืนอสังหาริมทรัพย์จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะ เพื่อการอันเป็นสาธารณูปโภค อันจำเป็นในการป้องกันประเทศ การได้มาซึ่งทรัพยากรธรรมชาติ การผังเมือง การส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม และต้องชดใช้ค่าทดแทนที่เป็นธรรมภายในเวลาอันควรแก่เจ้าของ ตลอดจนผู้ทรงสิทธิบรรดาที่ได้รับ ความเสียหายในการเวนคืนนั้น ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติการกำหนดค่าทดแทนตามวรรคหนึ่ง ต้องกำหนดให้อย่างเป็นธรรมโดยคำนึงถึงราคาซื้อขายกันตามการได้มา สภาพ และที่ค้ำของของอสังหาริมทรัพย์และความเสียหายของผู้ถูกเวนคืนกฎหมายเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ต้องระบุวัตถุประสงค์แห่งการเวนคืนและกำหนดระยะเวลาการเข้าใช้อสังหาริมทรัพย์ไว้ให้ชัดแจ้งถ้ามิได้ใช้เพื่อการนั้นภายในระยะเวลาที่กำหนดดังกล่าว ต้องคืนให้เจ้าของเดิมหรือทายาท

การคืนอสังหาริมทรัพย์ให้แก่เจ้าของเดิมหรือทายาทตามวรรคสาม และการเรียกคืนค่าทดแทน ที่ใช้ไปให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 50 บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการประกอบกิจการหรือประกอบอาชีพและการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม การจำกัดเสรีภาพตามวรรคหนึ่งจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อประโยชน์ในการรักษาความมั่นคงของรัฐหรือเศรษฐกิจของประเทศ การคุ้มครองประชาชนในด้านสาธารณสุขโลก การรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน การจัดระเบียบการประกอบอาชีพ การคุ้มครองผู้บริโภค การผังเมืองการรักษาทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม สวัสดิภาพของประชาชน หรือเพื่อป้องกันการผูกขาด หรือเพื่อขจัดความไม่เป็นธรรมในการแข่งขัน

มาตรา 56 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมด้วยรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อดำรงชีพได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพหรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม จะกระทำมิได้เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานรัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐเพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่บัญญัติตามวรรคหนึ่งและวรรคสองย่อมได้รับความคุ้มครอง

มาตรา 58 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับทราบข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในการครอบครองของหน่วยราชการ หน่วยงานรัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น เว้นแต่การเปิดเผยข้อมูลนั้นจะกระทบต่อความมั่นคงของรัฐความปลอดภัยของประชาชน หรือส่วนได้เสียอันพึงได้รับความคุ้มครองของบุคคลอื่น ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 59 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผล จากหน่วยราชการ หน่วยงานรัฐ รัฐวิสาหกิจหรือราชการส่วนท้องถิ่นก่อนการอนุญาตหรือการดำเนิน โครงการ หรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือ ส่วนได้เสียอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่อง ดังกล่าวทั้งนี้ ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 69 บุคคลที่มีหน้าที่ป้องกันประเทศ รับราชการทหาร เสี่ยงภัยอากร ช่วย เหลือราชการ รับการศึกษา อบรม พักภัย ปกป้อง และสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ ตามที่กฎหมาย บัญญัติ

มาตรา 76 รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนด นโยบาย การตัดสินใจ ทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รวมทั้งการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ

มาตรา 79 รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุง รักษา และใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการ พัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพ อนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน

มาตรา 84 รัฐต้องรับระบบการถือครองที่ดินและการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสม จัดหา แหล่งน้ำเพื่อเกษตรกรรม ให้เกษตรกรอย่างทั่วถึง และรักษาผลประโยชน์ของเกษตรกรในการ ผลิตและการตลาดสินค้าเกษตรให้ได้รับผลตอบแทนสูงสุด รวมทั้งส่งเสริมการรวมตัวของ เกษตรกรเพื่อวางแผนการเกษตรและรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของเกษตรกร

มาตรา 290 เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ย่อมมีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายบัญญัติ

กฎหมายตามวรรคหนึ่งอย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

- 1) การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่
- 2) การเข้าไปมีส่วนในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเขตพื้นที่ เฉพาะในกรณีที่มีผลกระทบต่อดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตน
- 3) การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมใด นอกเขตพื้นที่ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม หรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ, 2541. 15 - 22, 24 - 25, 116.)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2538: 32 - 33) ในรายงานเชิงปฏิบัติการเรื่อง การจัดการพัฒนาแบบองค์รวม ได้ให้ความเห็นว่า โครงสร้างของระบบราชการคณะกรรมการพัฒนาชุมชนระดับต่าง ๆ และโครงสร้างองค์กรท้องถิ่น ยังไม่สามารถเปิดโอกาส ให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการได้เต็มที่ เนื่องจากสาเหตุ หลัก ๆ 3 ประการ ได้แก่

1. โครงสร้างของระบบราชการส่วนกลาง ภูมิภาคและท้องถิ่น กับองค์กรในท้องถิ่นยังขาดความเชื่อมโยงด้านกระบวนการ ที่แต่ละโครงสร้างต่างฝ่ายต่างทำกิจกรรมของตนเอง โดยขาดจุดร่วมที่มุ่งเน้น (Focal Point) และกระบวนการเดียวกันในกิจกรรมเดียวกัน (Process Activity)

2. คณะกรรมการพัฒนาชนบทระดับชาติ จังหวัด อำเภอ และตำบล ยังคงมีลักษณะที่เป็นตัวแทนของรัฐบาลในส่วนกลางและจังหวัดมากกว่าที่จะเป็นตัวแทนของท้องถิ่นดังนั้นกระบวนการมีส่วนร่วม ในด้านนี้จึงไม่ได้อยู่ในโครงสร้าง หน้าที่ขององค์กรท้องถิ่น และเกิดการจัดกันขึ้นระหว่างการทำงานขององค์กรอาสาสมัครเอกชนกับตัวแทนของส่วนกลางในแต่ละจังหวัด อันเนื่องมาจากองค์กรประชาชนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่สามารถเข้ามาสู่กลไก และกระบวนการของราชการได้

3. องค์กรส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่นและองค์กรประชาชน ได้แยกย้ายกันทำงานมากกว่าที่จะอยู่ใน โครงสร้างและกระบวนการทำงานร่วมกัน เพราะตัวบุคคลในคณะอนุกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและรักษาสิ่งแวดล้อมของคณะกรรมการพัฒนาจังหวัด กับตัวบุคคลในองค์กรท้องถิ่นและองค์กรประชาชนมักเป็นคนละคนกัน

ชัยอนันต์ จึงเสนอว่า ต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนามากยิ่งขึ้น โดยจัดให้มีช่องทางการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา สองถู่ หรือสองวิถีควบคู่กันไป (Two - track Participation in Development) เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการพัฒนา (Development Capacity) ถู่ทางแรก ได้แก่ วิธีการมีส่วนร่วมในการจัดการกิจกรรมการพัฒนา ร่วมกับภาครัฐ และถู่ทางที่สอง ได้แก่ วิธีการจัดการกิจกรรมการพัฒนาของประชาชนและเพื่อประชาชน ซึ่งภาครัฐเป็นฝ่ายมีส่วนร่วม โดยมีนโยบาย มาตรการและงบประมาณสนับสนุน

วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ (2536: 36 - 37) ในงานเขียนเรื่อง ข้อจำกัดและความขัดแย้งระหว่างแนวคิดกระแสหลักในการจัดการทรัพยากร และความรู้ทางนิเวศวิทยาของคนในท้องถิ่นได้นำเสนอปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ และเขาได้เสนอทิศทางการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศไว้ 7 ประการ ดังนี้

1. รัฐต้องกระจายอำนาจ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติสู่ประชาชนในท้องถิ่น โดยยึดหลักการที่ว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นของคนในท้องถิ่น และผลประโยชน์ของการจัดการทรัพยากรเป็น ไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่น และรักษาสมดุลของระบบนิเวศวิทยา

2. การวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจะต้องตอบสนอง ความต้องการของระบบเศรษฐกิจในท้องถิ่น โดยประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรงในการวางแผน อาศัยความรู้และประสบการณ์ที่หลากหลายในท้องถิ่น โดยเริ่มต้นพัฒนาการจากรูปแบบการจัดการดั้งเดิมที่ดำรงอยู่ในท้องถิ่น

3. การจัดการทรัพยากรให้อาศัยขอบเขตของระบบนิเวศวิทยากลุ่มน้ำ โดยเริ่มจากกลุ่มน้ำย่อยเป็นฐานการจัดความสัมพันธ์ระหว่างกัน ผลประโยชน์และสิทธิในการจัดการทรัพยากรให้ขึ้นอยู่กับข้อตกลงร่วมกัน

4. บทบาทของรัฐให้เน้นในการส่งเสริมและให้คำปรึกษาแก่ชุมชนในท้องถิ่น และให้บริการด้านข้อมูล ในกรณีที่มีข้อขัดแย้งระหว่างชุมชนในกลุ่มน้ำเดียวกัน หรือระหว่างกลุ่มน้ำ ซึ่งไม่สามารถตกลงกันได้ให้รัฐบาลเข้าไปมีบทบาทในการไกล่เกลี่ย

5. ให้ยกเลิกระบบการให้เงินอุดหนุน แต่ส่งเสริมระบบการตรวจสอบ โดยระบบต่างๆ ที่ไม่สามารถตรวจสอบได้โดยประชาชน

6. การดำเนินโครงการใด ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ให้มีกระบวนการที่เปิดเผยมีการรับฟังความคิดเห็นจากสาธารณะและผู้ที่ถูกผลกระทบ และอำนาจในการอนุมัติโครงการอยู่ที่ประชาชนในท้องถิ่น

7. ให้มีกฎหมายที่ประกันสิทธิของชุมชนท้องถิ่น สิทธิของผู้ด้อยโอกาส สิทธิดั้งเดิมและให้การรับรองประเพณีวัฒนธรรมที่ยึดถือในแต่ละท้องถิ่น

ในรายงานการศึกษาวิจัยเรื่อง การกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่จัดทำโดย สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ได้พบว่า ลักษณะธรรมชาติของการกระจายอำนาจ และการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งที่มักเกิดขึ้นควบคู่กัน แต่การกระจายอำนาจจะมีลักษณะของการเคลื่อนย้ายจากบนลงสู่ล่าง ขณะเดียวกันการมีส่วนร่วมของประชาชนก็จะมีลักษณะของการเคลื่อนย้ายจากล่างขึ้นสู่บน โดยทั้งสองกระบวนการนี้เกิดขึ้นในโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและการบริหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขอบเขตของการวางแผน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยปัจจัยที่เป็นข้อสนับสนุนหรือเป็นอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่สำคัญ ได้แก่ ระดับที่รัฐเปิดโอกาส ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม การรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชน จิตสำนึกและความตระหนักที่จะต้องเข้าร่วมและความผูกพันต่อปัญหาหรือเรื่องที่จะต้องเข้าร่วม (สุทิน บุญญาธิการและคณะ, 2540: 28)